ԱԶԳԱՅԻՆ ԽՆԴԻՐ

Իմ կարծիքս այս է թէ՝ երբ ժողովուրդի մը մէջ խնդիր մը յուզուի պէտք է անմիջապէս և լրջօրէն լուծուիլ, ներկային բարեկարգութեան և ապագային ապահովութեան համար. վասն զի խնդիրին յուզուած օրէն մինչև լուծումի վայրկեանը ներկան անստուգութեան մէջ կը տատանի, և անստուգութիւնը միջին կէտ չունենալով՝ ըստ ճակատագրի գիւտ կամ կորուստ կը տրամադրէ։

Որ և է խնդիր մը, ընդհանուր ըլլայ կամ մասնաւոր՝ երկու կուսակցութեանց մէջ բացուած դատի կը նմանի, որ դատաւորին վճռովը միայն կը գոցուի, վերջի մը, որ սպեղանի կ'ուզէ, հիւանդի մը որ բժիշկի պէտք ունի։

Կան վէրքեր, որ երբեմն ինքնին կը գոցուին, կան նաև վէրքեր որ՝ ընդհանրապէս դեղով կ'անհետին, այսինքն օտար դարմանով մը. բայց ընդհանրական խնդիրը ինքնին չ'լուծուիր, և ասոր համար որքան աշխատուի այնքան կը շփոթի, և յետոյ լուծումը կամ դժուարին և կամ անկարելի կ'ըլլայ։

Խօսքս Իզմիրի ազգային քուէարկութեան խնդիրին նկատմամբ է, այս խնդիրը բաւական ժամանակէ 'ի վեր շարունակուելով շփոթեցաւ, ընդլայնեցաւ, և այնքան մեծցաւ որ՝ ինքնին լուծում գտնելը անկարելի ըլլալով վերջապէս երրորդական անձի մը՝ այսինքն դատաւորի մը պէտքը զգալի եղաւ։

Ընդհանուր քուէարկութիւնը անհրաժեշտ է. լաւ, որ օրէնքի համեմատ պիտի գործադրուի այն, բնականաբար Սահմանադրութեան համեմատ. լաւ, շատ լաւ. բայց ով պիտի ըլլայ այդ օրէնքի գործադիրը, ահաւասիկ բուն խնդիրը որ՝ տակաւին նկատողութեան առնուած չէ և որու լուծումէն յառաջ անկարելի է գործ տեսնել։

Ահա ինչպէս.

Արդէն ամէն մարդ գիտէ որ գրեթէ երկու տարիէ 'ի վեր նենգաւոր Եդեսեանի խնդիրը ծաղելով, 'ի վաղուց անտի իբր եղբայր ապրող Իզմիրցի Հայերը իրարմէ զատեց և երկու հակասական դրութեան բաժնելով զանոնք անարժան եկեղեցականը Աւետարանի սա լուսաւոր տառերը, ՍԻՐԵՑԷ'Ք ԶՄԻՄԵԱՆՍ, նենգելով, ԽԼԵՑԷ'Ք ԶՄԻՄԵԱՆՍ, քարոզեց։ Մարդ Իզմիրցին այդ պժգալի քարոզը մերժեց, և նենգաւորը վանտելով խստիւ պատժեց. ապուշ Իզմիրցին իր ծուռ հաւատքին վրայ հաստատ կեցաւ և մինչև հիմա Եդեսեանը բերել տալու բացարձակ խայտառակութեան դաղափարը կը տածէ, իր տգիտութեան վրայ կը պարծի կեղծաւորներու մեծարանքէն խաբուելով. . . ։

Ցաւալի կացութիւն։

Ես որ՝ այդ կեղծաւոր դասին դիմակը վար առնել և աշխարհի թուքովը նշաւակել կ'ուզեմ զայն խաղաղութեան և ճշմարտութեան հիմերը հաստատելու համար, կը ցաւիմ սակայն որ երբեմն այս տեսակ ստահակները լուսաւորութեան ախոյեաններ կը կարծուին թերևս ձայնի առաւելութիւն մը ունենալով. . . ։

Արդ, քանի որ Եդեսեանի մահասու շունչը դեռ կը շարժէ նուաստ կուսակցութեան մը մարմինը, կարելի չէ ինքնին գործել օրէնքի տրամադրութեանց հաւասարիմ մնալով, և հետևաբար կը կարօտինք երրորդական գործադիրի մը, ոչ այս ոչ այն կուսակցութեան բարեկամի մը, ասոր համար ըսի թէ օրինաց գործադիրի խնդիրը լուծուելէ յառաջ անկարելի է գործ տեսնել։

Բայց խնդիրին այս էական կէտը ղանց առնուելով քուէարկութիւնը տեղի ունեցաւ, աւաղ վրայ պալատ կանգնելու յիմար փորձը փորձելով և այն ալ ինչպէս.

Տէր Գէորգի նման անուս, հիւանդոտ, ամէն մասի տկար՝ և հետևաբար խմացականութեան ոյժը թեթևնալով թերևս ամէն լսածին հաւատ ընծայող՝ և իր բոլորտիքը Եդեսեանի արբանեակներով շրջապատուած բարի և միամիտ անձ մը Ընտրողական ժողովոյ նախագահ կ'ըլլայ, անարժան Եպիսկոպոսին տաղտկալի փողարը սուլող քանի մը անշնչան անձերէ (փոքրիկ բացառութեամբ) բաղկացեալ Ընտրողական ժողով մը կը կազմուի որ՝ այսքան խայտառակութեանց գլխաւոր պատճառ լինող հին Քաղաքական ժողովին հետ միանալով վերջապէս ընդրելեաց ցանկ մը կը հրատարակէ որ տեսնողին պժգալի զզուանքը կը գրգռէ։

Այս մեքենայէն քսան անձերու անունը պարունակող մասնաւոր քուէթուղթ մը դուրս կ'ելլէ և գաղտնապէս շուկաներու մէջ կը շրջի նենգութեան վիժած գաւակներու ձեռքը, անհատին ձայնը և ազատ կամքը կը բռնաբարուի, աղքատին ընտրութիւնը կը գնուի, և այսքան խայտառակութեանց դէմ բողոքներ կը գրուին, արդար տրտունջներ կը լսուին, ժողովուրդը յուզուած է, բայց որո՞ւ հոգ, նենգութիւնը կը գործէ, ժողովը չ'պատասխաներ, այո՛, չպատասխաներ նաև հետևեալ գրին.

«Արժանապատիւ, նախագահ Ընտրողական ժողովոյ։

Պատուարժան Հայր,

Եթէ չափ հասակիս եւ եթէ 'ի բաց առնու, յինէն զկիրառուն աչակցեցող որոց՝ պարտ է առաջնորդել ազգին խմոյ մոլորեցոյ յանապատն 'ի պարիսպս Աւետեաց, ո՞ այն որ ինչ ուրեմն յընտրեալեաց անտի ձերումդ ընդ հաւոյս, որ կարէ գիտել եւ կամ յինքն ունել անթերի զպահանջումս ազանագրելոյ յոդուածոցն Սահմանադրութեան։

Շատ եւ շատ իսկ յայնմ են որոց ոչ երբէք հպեցան իրանդրեալ յօրինացն յատկութիւնք. բազում եւ այլք, պակ արժանեաց բոլորեալ 'ի ճակատ 'ի մոռացութեան կան լքեալ։

Ընդ այս ներհակի օրինաց ոչ եւս այլ ունելով ծոյժ 'ի բողոքս յարեալ զձայն փղձկի սիրտ իմ վշտաբեկ, ոչ երբէ ձեռնամուտ փառաց վատեալ հոգի՝ այլ զի ընդ հուպ աճեալ ցանկալով զՍՆ վերընկալուլ առ ազգն իմ նուաստեկեալ։

Ընկալցի յանկն դիտողի այս գիր անանախանձ, ընդ որ մնամ աղօթիւղ բաղցանօք։

Եւ ստուգիւ ինչո՞ւ ազգայնութեան իրաւունքէն զրկուած եմ ես, եթէ պատճառը տարիքս է, ինչո՞ւ արդեօք իմ հասակակիցներս այդ զրկումը չեն կրեր. եթէ Տէրութեան տուրք չվճարելս է, ո՞վ տուրք ուզեց մինչև հիմա ինձմէ, և ո՞ր Իզմիրցին է այն որ այս տուրքը կը վճարէ, եթէ կը վճարէ ինչո՞ւ ազգ. ժողովը եօթ տարուան արդ պահանջումին անդորրագիրը չ'ներկայացներ տեղական կառավարութեան, ո՞ւր է եօթ տարուան հաշիւը. ո՞ւր են այս ստակները. միթէ իրաւունք չունիմ ըսելու թէ կամ ժողովուրդը չէ վճարած և կամ ազգ. չ'գիտեմ որ ժողովը ստակները պահած ըլլալով կառավարութիւնը կը խաբէ։

Ահ. . . տարիքի և տուրքի մասին ինչպէս կ'արդարանամ ես, չէ թէ ես միայն այլ ինձի հետ բազմաթիւ երիտասարդներ ուրոնք՝ կարդալ գրել գիտեն. Տէրութեան կանոնաց հմուտ են, ազգային գործերու կատարեալ տեղեկութիւն ունին, անբիծ վարքով և մաքուր բարոյականով կը փայլին, քրէական յանցանքով պատժուած չեն, և Սահմանադրութեան պահանջած յատկութիւններէ աւելի արժանիք ունին։ Ինչո՞ւ, վերջապէս ինչո՞ւ զրկուած ենք ազգայնութեան իրաւունքէն։

Դառնանք միւս կողմը.

Բայց 'ի քանի մը պատուաւոր անձերէ, որոնք են այն արժանաւոր ընտրելի և ընտրողք հինգ հարիւր եօթանասունհինգ անձերու մէջ, արդարև ընտրողական ժողովը իր սև ու անպատիւ դաղափարը յառաջ տանելու համար այդ անձերը արժանաւոր դաւանած է, բայց սխալ է այս, վասն զի անոնց մէջ դեռ երեսուն տարին չլրացողներ կան, վասն զի ծնած օրէն մինչև այսօր տուրք չվճարողներ կան, վասն զի անբարոյականներ, յանցաւորներ, տգէտներ, կրօնափոխներ կան . . . ։

Մինչև հոս գրածներուս անուրանալի ճշմարտութիւնը ապացուցանելու համար անհերքելի փաստեր չեն պակսիր, և քանի որ գիտող աչքի մը առաջին պարտաւորութիւնն է խնդիրին խորը մինչև յատակը նկատել, թափանցենք ուրեմն հոն։

Յուլիս 20 կիրակի օրն հասաւ, կէսօրէն ետև ժամը ՃԻԶԴ և երեքին քուէհամարը պիտի սկսէր ըստ հրահանգի, առաջնորդարանին մէջ ժողովուրդը խռնած էր և ժամը երեքը կ'սպասէր, մինչև այն ատեն եկած քուէթուղթերը ընդունուեցան, վերջապէս ժամը երեք հնչեց, ամէն մարդ անձկանօք կ'ըսպասէր որ ընտրող և Քաղաքական ժողովը առանձին պահուած սենեակէն դուրս ելլէ, բայց ընդհակառակն այն մասնաւոր սենեակին դուռը գոցուեցաւ, ժամը երեք ու կէս հնչեց և տակաւին ԲՈՐԲՈՔԱԼՈՒԹԻՒՆ չը լմնցաւ ներսը . . . . Ո՛Հ, որո՞ւ մարէն կ'անցնէր արդեօք, նենգութեան և խարդախութեան սոսկալի գործողութիւն մը տեղի կ'ունենար հոն . . . ։

Սրահը խռնած ժողովուրդին մէջ վեր 'ի վայր կը շրջէի, սենեկին դուռը բացուեցաւ կիսով չափ, մօտ գացի, ինչպէս ուրիշ շատեր, և տեսայ որ քուէթուղթի մնուակը բացուած և վրան քանի մը հոգի ընկած էր . . . . . ներս մտնել ուզեցի, բայց դուռը նորէն գոցուեցաւ . . . . ։

Ինչ կ'ընէին հոն, ինչո՞ւ մնուակը բաց էր, չէ՞ որ քուէհամարը ժողովուրդին առաջը պիտի բացուէր ըստ կանոնի, ուրեմն ինչո՞ւ դաղտնի կը բանան, ինչ կը փնտռեն անոր մէջ։ Այսպէս ահա նենգութիւնը պժգալի յաղթանակ մը տարաւ որ շատ չտեւեր, այսպէս ահա քուէթուղթերը փոխուեցան . . . ։

Ուրեմն Ընտրող և Քաղաքական ժողովը խիղճ չունի. ուրեմն ընդհանուր ձայնը կը խեղդէ նա, ուրեմն աղատութիւնը կը բռնաբարէ, ուրեմն կը խաբէ զմեզ. . . և յետոյ Ճիշդ ժամը չորսին անկէ դուրս ելլելով մնուակը ժողովուրդին առջև կը դրուի և Տ. Գէորգ հայրը իբր թէ առաջին անդամ բանալու պէս կը խաչակնքէ և կը բանայ զայն, ամօթ և նախատինք ցած անօրէնութեան։

Հապա որքան ծիծաղելի բան էր երեք հարիւրէն աւելի քուէթղթոց միօրինակ, մի շարքով, մի գրով և մի և նոյն անունները ներկայիլը։

Ուրեմն.

Իզմիրցիք, պիտի թողո՞ւք որ ձեր ազատ ձայնը մատնաւոր և նենգաւոր ձեռքերու տակ խեղդուի. պիտի թողո՞ւք որ ազգ. գործերը, կրթութեան այսինքն մահու և կենաց խնդիրը խել մը սինլիքորներու ձեռքը խաղալիկ լինի։

Իզմիրցիք, փառասիրութեան և օխակալութեան ժամանակը չէ, խնդիրը ազգային պատոյ և հոգւոյն խնդիրն է, մանկուոյն կրթութեան խնդիրն է, որ ոսնակոխ կը լինի։

Իզմիրցիք, ազգին պատիւը ձերն է, անոր հոգին դուք էք. մի կամիք որ ձեր պատիւը արատաւորի, մի կամիք որ ձեր հոգին փչուի . . . ։

Իզմիրցիք ազգին մանկտին ձեզ կը վերաբերի. գութ ունեցիք ձեր զաւակներու, ձեր փոքր եղբայրներու վրայ, անոնց ապագան չմտածելով Աստուծոյ և մարդկութեան առջև պատասխանատու լինելէ վախցիք, մի թողուք զանոնք որ դեռ աչքը չճանչցող և կրթութենէ զլխովին զրկուած կոչտերու կառավարութեան և տնտեսութեանը յանձնուին։

Իզմիրցիք, մի թողուք որ ձեր երկար տարիներէ 'ի վեր Հայ աշխարհի առջև ունեցած անարատ համբաւը «սուտ և շինծու» ըսուելով պախարակուի, գուք իրաւամբ արժանի էք այս համբաւին, ինչո՞ւ ուրեմն ստախօս բերանները կը յանձնէք զայն։

Իզմիրցիք, շարժեցէք, մարդ ընտրեցէք և լոյսը սիրեցէք, ծերունիներ և հայրեր լոյս խնդրեցէք, աղնիւ մայրեր աղաչեցէք ձեր ամուսիններն ու զաւակները որ անաչառ լինին, գուք ալ կրթութեան բայց ճշմարիտ կրթութեան հոգ տարէք, երիտասարդներ, ձեր երակներուն մէջ բոցախառն արեան հետ աղդասիրութեան եռանդն ալ շրջեցուցէք, ատեցէք կեղծիքը, ինչպէս կ'ատէք անառակութիւնը. համեստափայլ կոյսեր, լացէք և աղաչեցէք ձեր ծնողքն ու եղբայրները որ զձեզ մայր ընելու համար լուսաւոր միջոցներէ չզեղին, և ձեզ դէպ 'ի բարին ու ճշմարիտը առաջնորդելու համար ձեր դաստիարակութեան խնդիրը ամէն բանէ աւելի սրբազան համարին. սիրեցէք ապագայ սերունդը, ինչպէս կը սիրէք ներկային մէջ սրբութիւնն ու անբծութիւնը։ Քահանաներ, գուք ալ պահ մը դադրեցէք գանձանակ շրջեցընելէ, և ՍԻՐԵՑԷՔ ԶՄԻՄԵԱՆՍ քարոզեցէք։

Իզմիրցիք, բայց ազնիւ և վեհանձն Իզմիրցիք, մեր հաւատքին վրայ անկուն մնանք, քանի որ կը հաւատանք թէ պարտաւորութիւնը առաքինութենէ աւելի սրբազան է, և թէ պարտաւորութեան ամբողջութիւնը Հայրենիքի և մարդկութեան ծառայելն է, մեր հայրենիքը մեր ազգն է. ազգին ծառայելով մարդկութեան ալ ծառայած կ'ըլլանք, և այս ծառայութիւնը այն ատեն ճշմարիտ և օգտակար կ'ըլլայ երբ լոյսի մէջ կը կատարուի, այո՛, խաւարը մերժենք, լոյսը փնտռենք, լոյսը պաշտենք, լո՛յս, լո՛յս, միշտ լո՛յս։

Իզմիր, 1875 յուլիս 26։

ԿԱՐԱՊԵՏ Ս. ՊԱՊԱՍԱՆԵԱՆ